

УДК 347.91:336.77

Д.В. МИРОНЕНКО,
*магістрант спеціальності «Правознавство»
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню існуючих проблем правового регулювання споживчого кредиту в Україні, а також можливих напрямів його реформування і вдосконалення. Розглянуто питання впровадження в національному законодавстві норм законодавства ЄС у зазначеній сфері.

Ключові слова: споживчий кредит, захист прав споживачів, фінансові послуги, Директива ЄС.

Правове регулювання споживчого кредиту та забезпечення належного рівня захисту споживачів мають неабияке значення для успішного розвитку ринку роздрібних фінансових послуг і стабільності фінансового сектора. Споживче кредитування користується популярністю серед населення та має потенціал розвитку. За даними Національного банку України (НБУ), станом на серпень 2013 р. обсяг нових споживчих кредитів, наданих домашнім господарствам, у річному обчисленні становив 104,9 млрд грн, кредитів на нерухомість – 3,056 млрд грн [10]. Водночас рівень довіри населення до фінансових установ є досить низьким.

Протягом останніх років сфера споживчого кредитування багатьох країн зазнала значних трансформацій, тому Україні, на мою думку, варто проаналізувати норми законодавства ЄС щодо споживчого кредитування.

Питання правового регулювання споживчого кредитування розглядалися, зокрема, такими науковцями, як І.А. Безклубий (при дослідженні банківських правочинів) [11], С.М. Лепех (цивільно-правове регулювання кредитного договору) [14], Г.Ю. Шемшученко (фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування) [16]. Утім, достатньої уваги порівняльно-правовому аспекту з урахуванням сучасних тенденцій розвитку законодавства ЄС не приділялося.

У національному законодавстві споживчий кредит визначається як кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції (п. 23 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів») [6]. При цьому під продукцією маються на увазі будь-які виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб.

Слід зазначити, що визначення поняття «споживчий кредит» є досить широким: до «продукції» можуть включатись як товари повсякденного вжитку, так і послуги тривалого користування, транспортні засоби чи навіть об'єкти нерухомого майна. Разом із тим щодо останніх існує спеціальне законодавство про іпотеку, тому договори, об'єктом яких є нерухомість, у т. ч. забезпечені іпотекою, не завжди розглядаються як споживчі кредити. Загальноєвропейська практика стосовно віднесення кредитів на нерухомість до споживчих кре-

дитів також неоднозначна. Так, кредити на придбання нерухомості, забезпечені іпотекою чи іншим порівнянним забезпеченням, або кредити на ремонт, що перевищують 75 тис. євро, перебувають поза межами регулювання ст. 2 Директиви 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 про кредитні угоди для споживачів (далі – Директива 2008/48/ЄС) [1]. Однак останніми роками, з огляду на важливість іпотечних кредитів, Європейська Комісія здійснила детальний перегляд іпотечних ринків ЄС і наприкінці березня 2011 р. було прийнято Пропозицію Директиви про кредитні договори, що стосуються житлової нерухомості, а у вересні цього ж року – затверджено зміни до Пропозиції. Зважаючи на це, визначення споживчого кредиту в українському законодавстві має бути досить широким, із наведенням переліку винятків.

Ще одна проблема національного законодавства це – відсутність норм, які б регулювали рекламу споживчого кредиту належним чином. Єдина вимога – реклама послуг (банківських, страхових, інвестиційних тощо), пов'язаних із залученням коштів населення, або осіб, які їх надають, дозволяється лише за наявності спеціального дозволу, ліцензії, що підтверджує право на здійснення цього виду діяльності. Така реклама повинна містити номер дозволу, ліцензії, дату їх видачі та найменування органу, що видав цей дозвіл, ліцензію (ст. 24 Закону України «Про рекламу») [7].

У законодавстві ЄС прописано детальні вимоги до реклами споживчого кредиту. Акцент зроблено на тому, що вона має відображати ефективну процентну ставку та сукупну вартість кредиту, включаючи послуги третіх осіб. Якщо вартість послуг останніх неможливо визначити заздалегідь, споживача має бути, принаймні, попереджено у чіткій формі про необхідність їх отримання. За загальноєвропейською практикою припускається, що кредитору відома вартість додаткових послуг, за винятком випадків, коли така вартість залежить від конкретної ситуації споживача. Для того щоб інформація була зрозумілою споживачеві, вона має надаватись у формі репрезентативного прикладу, бути однакового шрифту (ст. 4 Директиви 2008/48/ЄС). У законодавстві України поняття «репрезентативний приклад» у рекламі споживчого кредиту, на жаль, відсутнє. Тому велика кількість порушень прав споживачів фінансових послуг трапляється саме внаслідок оманливої реклами. Як показує практика, фінансові установи не розкривають значень ефективної процентної ставки в рекламній продукції [13].

Передумовою ефективного захисту є розкриття інформації. Відомості про умови кредитування мають бути чіткими, детальними, порівнянними, тоді споживач може зробити свідомий вибір. Тому одним із важливих об'єктів державного регулювання в споживчому кредитуванні є інформаційні правовідносини банків і споживачів та публічні зобов'язання банків перед потенційними клієнтами до та під час укладання договорів [12, с. 84].

Варто зауважити, що вимоги законодавства України в частині розкриття інформації перед укладенням договору про споживчий кредит є доволі детальними, проте відомостей про застосування заходів впливу за їх порушення органами, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, немає. Відсутні також реальні компенсаційні механізми для споживачів, адже зазначені органи не мають права втручатися в правовідносини між споживачами й фінансовими установами, вимагати їх зміни чи припинення або звертатися до суду з такою вимогою.

Дані, які фінансова установа має надавати клієнту до укладення договору, визначені ст. 12 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [8]. Ця вимога стосується всіх фінансових установ і видів фінансових послуг. Відповідно до ст. 56 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [5], банки зобов'язані на вимогу клієнта надати інформацію про ціну банківських послуг, інші відомості й консультації з питань надання банківських послуг. Що стосується конкретно споживчого кредиту, то згідно з ч. 2 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» [6] перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитодавець зобов'язаний повідомити споживача в письмовій формі про умови кредитування, у т. ч. орієнтовну сукупну вартість кредиту (в процентному значенні та грошовому вираженні) з урахуванням процентної ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача та ін.), пов'язаних із одержанням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту; варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги; переваги й недоліки пропонованих схем кредитування.

Постанова Національного банку України від 10.05.2007 № 168 (далі – Постанова № 168) [9] деталізує зазначені вимоги та встановлює, що банки зобов'язані отримати письмове підтвердження споживача про ознайомлення з вищенаведеною інформацією. У разі, якщо окремі умови кредитування діятимуть протягом не всього терміну користування кредитом, банк має обов'язково ознайомити споживача (позичальника) з умовами, а також із терміном, протягом якого діятимуть такі умови, та з порядком інформування споживача про їх зміну. На жаль, аналогічні детальні вимоги для небанківського фінансового сектора відсутні.

Слід зазначити, що принципів захисту прав споживачів і розкриття інформації дотримується лише невелика кількість фінансових установ. Головна проблема – відсутність інформації про ефективну (реальну) процентну ставку через поширену практику застосування додаткових і прихованих комісій, платежів за супутні послуги [13]. Необізнаність позичальника щодо рівня ефективної процентної ставки унеможливорює точний розрахунок фінансових можливостей, відповідно збільшує ризики неповернення, що може негативно позначитися на вкладниках банку, який надає кредит [15, с. 228].

Наслідки ненадання споживачеві повної, достовірної й своєчасної інформації повинні бути чітко визначені. Згідно з ч. 2 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів», у разі ненадання інформації суб'єкт господарювання, який повинен її надати, несе відповідальність, встановлену ст. 15 і 23 цього Закону, – це штраф у розмірі 30 % вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. На практиці зазначену відповідальність важко застосувати до фінансових послуг, зокрема споживчого кредиту, оскільки названий закон кваліфікує споживчий кредит насамперед як кошти, а не послугу.

Споживачі в разі порушення законодавства або договору з фінансовою установою можуть нести кримінальну й цивільну відповідальність. Кримінальна настає за надання завідомо неправдивої інформації банкам чи іншим кредиторам із метою одержання кредитів та за незаконні дії із заставленим майном (ст. 222, 388 Кримінального кодексу України) [3]. Цивільна відповідальність полягає у відшкодуванні кредитором збитків, сплаті неустойки чи втраті застави. Застосування одного з цих заходів відповідальності чи їх комбінації визначається договором (договорами) з позичальником.

Разом із тим питання відповідальності фінансових установ за порушення прав споживачів у сфері споживчого кредитування в Україні належним чином не врегульоване. Фактично, в арсеналі споживача залишаються лише загальні засоби захисту, передбачені ЦКУ (сплата неустойки, відшкодування збитків) [4]. Спеціальних засобів захисту вітчизняне законодавство не передбачає: не встановлено ні адміністративної відповідальності, ні фінансових санкцій за порушення прав споживачів у сфері споживчого кредитування.

У законодавстві країн ЄС передбачене застосування комплексу заходів впливу публічного й цивільно-правового характеру.

Цивільно-правові заходи впливу можна поділити на дві групи. Це загальні заходи впливу за будь-яке порушення нормативно-правових актів про споживче кредитування і конкретні заходи впливу, й вони стосуються певних порушень нормативних актів, що регулюють споживче кредитування.

Окрему групу становлять адміністративно-правові санкції, а саме: штрафи, примусове призупинення діяльності кредитної установи та повернення незаконно отриманих коштів або моніторинг умов договору. Країни – члени ЄС використовують різні законодавчі заходи для накладання адміністративних санкцій залежно від ступеня конкретизації відповідних норм у їхніх правових системах. Деякі країни Євросоюзу відокремлюють адміністративні санкції від норм щодо споживчого кредитування, прописуючи санкції в адміністративних кодексах (законах), тоді як інші включають їх до спеціальних законів про споживче кредитування.

Насамкінець, про форму правового регулювання відносин споживчого кредитування. На сьогодні окремі аспекти споживчого кредитування регулюються Цивільним кодексом України, Законом України «Про захист прав споживачів», деякими іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Спеціального законодавчого акта, який повною мірою врегульовував би всі аспекти споживчого кредитування, немає, що негативно позначається на правовій визначеності учасників таких правовідносин.

Існує два законодавчих шляхи до врегулювання питань споживчого кредитування: внесення змін до чинних законів та прийняття окремого закону (з можливістю внесення змін до інших законів). Імплементация Директиви 2008/48/ЄС може відбуватися модульним або інтегрованим шляхом. За модульної імплементации норми останньої включаються певними блоками до національного законодавства, тобто розглядаються окремо від її юридичного контексту. За інтегрованої імплементации норми виокремлюються та включаються до відповідних частин національної правової системи, тобто тлумачаться в юридичному контексті не Директиви 2008/48/ЄС, а відповідного національного законодавства. Модульна імплементация, як правило, передбачає включення нових чи зміну чинних розділів у кодексі або ж прийняття нового закону щодо споживчого кредитування чи внесення змін до чинного закону, яким воно регулюється.

З огляду на зазначене правова реформа споживчого кредитування повинна, серед іншого, передбачати:

- поширення на іпотечні кредити норм захисту прав споживачів, які існують для споживчих кредитів;
- підвищення вимог до реклами й розкриття інформації про умови кредитування, зокрема, в частині зазначення ефективної процентної ставки та загальної вартості кредиту (якщо в рекламі вказується процентна ставка);
- аналіз міжнародного досвіду на предмет доцільності запровадження стандартизованої форми розкриття інформації до укладення договору про надання кредиту;
- запровадження ефективних, пропорційних і превентивних заходів впливу за порушення захисту прав споживачів у сфері споживчого кредитування;
- визначення моделі державного нагляду й контролю за дотриманням прав споживачів фінансових послуг.

На жаль, незважаючи на прагнення імплементувати норми європейського законодавства у національне право, український законодавець перебуває на початковій стадії цього процесу.

Список використаних джерел

1. Директива № 2008/48/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про договори споживчого кредитування і відміну Директиви Ради 87/102/ЄЕС // ОВ L 133/66 22.5.2008.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: за станом на 06.10.2013 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: за станом на 28.01.2014 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: за станом на 04.07.2013 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – N 5–6. – Ст. 30.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – Ст. 379.
7. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 39. – Ст. 181.
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 1. – С. 1.
9. Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту: Постанова Правління Національного Банку України від 10.05.2007 № 168 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – С. 89. – Ст. 1569.
10. Нові кредити, надані домашнім господарствам та нефінансовим корпораціям // Статистичний випуск НБУ. – 2013. – Серпень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
11. Безклубий І.А. Теоретичні проблеми банківських правочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ігор Анатолійович Безклубий; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 32 с.

12. Глібко С.В. Деякі питання регламентування надання банками споживчих кредитів / С.В. Глібко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2008. – Вип. 15. – С. 78–87.

13. Куценко О. Споживче кредитування в Україні: огляд ринку та практики. Проект USAID «Розвиток фінансового сектора» (FINREP), 2011 / О. Куценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finrep.kiev.ua>

14. Лепех С.М. Кредитний договір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Світлана Михайлівна Лепех; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 19 с.

15. Торубка Л.В. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан і напрями розвитку / Л.В. Торубка // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 3 (12). – С. 227–230.

16. Шемшученко Г.Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Геннадій Юрійович Шемшученко; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2005. – 20 с.

Статья посвящена исследованию существующих проблем правового регулирования потребительского кредита в Украине, а также возможных направлений его реформирования и совершенствования. Рассмотрены вопросы внедрения в национальное законодательство норм законодательства ЕС в данной сфере.

Ключевые слова: потребительский кредит, защита прав потребителей, финансовые услуги, Директива ЕС.

The articles how sanin vestigation of the real problems of legal regulation of consumer credit in Ukraine as well as possible directions for its reform and improvement. Describes the questions of changes in national legislation with taking into account of EU law in this area.

Key words: consumer credit, consumer protection, financial services, the EU Directive.

Одержано 7.11.2013.